

SEBŐK FERENC:

MEGJEGYZÉSEK AZ 1518-AS ÉV ESEMÉNYTÖRTÉNETÉHEZ

Történetírásunk - véleményünk szerint - nem fordított kellő figyelmet a Dózsa-féle parasztháború és az 1521-es - Nándorfehérvár elestét hozó - esztendő közötti néhány év politikatörténetére, beleértve ebbe a magyar-török végvidék hadi eseményeit is. A dolgozat II. Lajos uralkodása egyik évének eseménytörténetét kívánja élesebb megvilágításba helyezni.

Az 1518-as esztendő II. Lajos országlásának második, éle-
tének tizenkettedik éve. Magyarország, amelytől Mátyás király uralkodása alatt az összes környező hatalmak tartottak, már II. Ulászló királysága idején megindult a hanyatlás útján, de II. Lajos trónra léptével az államhatalom tekintélye minden eddiginél mélyebbre süllyedt. Lassan az európai hatalmak - mint később a Török Birodalom is - felismerték ezt a hanyatlást, és az elkövetkező években nyugatról a Habsburgok, délkeletről az egyre agresszívabb török próbálja a létrejött hatalmi vákuumot a saját érdekeinek megfelelően kihasználni. Török részről ez a fegyveres tevékenység megélénkülésében nyilvánult meg, különösen Nagy Szulejmán trónra lépte után, aki először 1521-ben Nándorfehérvár elfoglalásával jelezte potenciális hódítási szándékát, majd az 1526. évi mohácsi győzelemmel megindította Magyarország három részre szakadásának folyamatát.

1518-ban azonban még Szelim, "a véreskezű" ült a trónon, aki a török birodalmat elsősorban keleti hódításaival növelte. A "magyar fronton" elvileg béke honolt, amelyet többször is meghosszabbítottak, noha ez nem zárta ki a mindkét részről úzótt zsákmányolást, kisebb portyázásokat, sőt várostromokat

sem.¹ Nagyobb hadjáratra azonban 1521-ig nem került sor. Ez annak köszönhető, hogy Szelim a perzsák leverése /1514/² után sem Magyarországot kívánta meghódítani, hanem Egyiptomot /1517/, majd a birodalom belső problémái kötötték le erejét. Ebben az időszakban Magyarország aligha lett volna képes komolyabb támadásnak ellenállni az erők megosztottsága³, illetve az államháztartás kritikus helyzete miatt. A II. Lajos korabeli átlagbevétel évi 200 ezer aranyforintra tehető⁴, ami nagyjából megfelelt annak az összegnek, amelyet a végvári vonal fenntartására kellett fordítani egy békeévben.⁵ De ezt a szerény bevételt terhelték az udvartartás költségei is, ezért az udvar állandó pénzzavarral küszködött. Ez a védelmi hadműveletek folytatását is komolyan megnehezítette.

A törökök 1518 elején, előző évi hadműveletüket megismételve, újra Jajca elfoglalásával próbálkoztak. Beriszló Péter veszprémi püspök és horvát-szlavón bán, aki a törökök ellen már többször sikeresen vette fel a küzdelmet, ezúttal is résen volt; kora tavasszal, amikor még hó födte a földet Boszniában, a török ellen vonult, és győzelmet aratott fölöttük, de élelmiszerhiány miatt kénytelen volt visszavonulni.⁶ A királyi udvar is tudatában volt a veszélynek, a nagyobb királyi tanács március 14-e előtt két ízben is tanácskozott annak elhárításáról⁷, de kézzelfogható eredményt a belső erők megosztottsága és a pénzhiány miatt nem tudott elérni. A növekvő Habsburg befolyással szemben ugyanis még 1518 elején erős konföderáció jött létre Perényi Imre nádor, Páthori István temesi főkapitány, Várdai Ferenc erdélyi püspök és Szapolyai János erdélyi vajda részvételével.⁸ A szorult helyzetben az udvar úgy próbált pénzt

szerezni, hogy Eperjes városát elzálogosította Perényi Imre nádornak⁹, és ebből az összegből kívánta támogatni Beriszló Péter Jajca felmentését célzó hadműveleteit. Beriszló püspök, aki nyilván jól ismerte a kincstár siralmas állapotát, április 10-én a Körös megyei Szobocsinából a pápához intézett segélykérő levelet.¹⁰ X.Leó személyében olyan ember viselte a pápai tiarát, aki őszinte híve volt a keresztény univerzalizmusnak és a pogányok elleni keresztes hadjárat eszméjének. Az 1517. évi cambrai-i kongresszuson X.Leó követe által öt évre békét hirdetett Európa uralkodói között, és keresztes hadjáratra szólította fel őket, amelynek hadműveletei 1518-ban indultak volna.¹¹ Ezt a reakciót az váltotta ki, hogy Szelim szultán Egyiptom elfoglalása után állítólag azt a kijelentést tette, hogy most a nyugat ellen fordítja fegyvereit.¹² A pápa a keresztes hadjárat terveit és az azt meghirdető ünnepélyes bullát Nikolaus Schomberg követ útján 1518 elején megküldte II. Lajosnak.¹³ A királyi tanács a tervet kedvezően fogadta, és azt a tavaszi országgyűlés elé kívánta terjeszteni. Szent György napjára /április 24./ Budára hívta össze a rendeket, szigorúan meghagyva, hogy "ne csapatokkal, hanem csak megfelelő létszámban" jöjjenek, tartott ugyanis a pártküzdelmek kiújulásától, amelyek már az 1517. évi őszi diétát is megbénították. Az április 24-én kezdődött országgyűlésen belpolitikai nehézségek és a király fölötti gyámságot érintő huzavona következtében nem sikerült megegyezésre jutni; a köznemesség a gyűlésről eltávozott olyan megállapodással, hogy július 25-én Tolnán gyűlnek össze, ahol a külföldi követek nem lesznek jelen. A magukra maradt főrendek az országgyűlésen végzéseket hoztak. Ezek főbb cikkelyei: Bár a köznemesség csak fél arany forint adót lett volna bajlan-

dó megszavazni, ennek kétszeresét vetik ki. Elrendelik, hogy a királyi tanácsot - a kancellár, a kincstartó és a főudvarmester mellett - 4-4 főúr és főpap alkossa, /a köznemesi ülnökök tehát kimaradnak/ és hetente háromszor üléseznek. Gyakorlatilag minden lényeges ügyet a királyi tanács hatáskörébe utalnak.

Az országgyűlés ülésezése közben török békekövet érkezett Budára, de a keresztes hadjárat tervén felbuzdult főrendek az ajánlatot elutasították.¹⁴ A bullát ugyan május 28-án a budavári főemplomban egyhangú lelkesedés közepette meghirdették¹⁵, a tömegek részvételéről azonban szó sem esett; a rendek okultak az 1514-es példán. II.Lajos korában meg is írta a pápának, hogy a bullát vonakodik nyilvánosságra hozni, mert lázadástól kell tartani.

A törökök határmenti fosztogató, nyugtalanító tevékenysége április-májusban sem szünetelt. Ezt bizonyítja többek között Kutasy Lukács, tekintélyes köznemes, temesi alkapitány esete, akinek Bács megyei birtokát azalatt dúlták föl, míg ő az országgyűlésen Budán volt.¹⁶ Beriszló Péter a budai országgyűlés feloszlása után /valószínűleg június első fele/ sereget gyűjtött, és Scardona várának felmentésére sietett, de onnan hamarosan el kellett vonulnia, mert a boszniai pasa nagy sereggel közeledett.¹⁷

Közben a pápa május 1-én leveleket küldött az európai uralkodóknak a keresztes hadjárat ügyében. Bár a török veszély egyre jobban fenyegette Magyarországot, sőt az Appenin félszigetet is, készülődésre sehol sem került sor.¹⁸ II.Lajosnak az európai uralkodók kitérő, semmitmondó leveleket küldtek.¹⁹

A köznemesség elvetette a főrendek budai végzéseit, amelyeket törvénytelennek tartott. Az országot fenyegető veszélyt önállóan kísérelte meg elhárítani, ezért július 25-én Tolnán, a gazdag mezővárosban, diétára gyűlt össze. A király és a főrendek is megjelentek. A nemesség minden rétege ráébredt a török veszedelem komolyságára, bár igen valószínű, hogy a délvidéki megyék nemessége volt a leginkább törökellenes, hiszen a háborúskodás őket közvetlenül érintette, míg a távolabbi északi és nyugati megyék nemessége a török veszélyt legfeljebb csak hírből ismerte.

Az országgyűlési végzések részletesen rendelkeztek a katonaiállítást és az adóbehajtás módjáról. A köznemesség jóval körültekintőbben intézkedett, mint a főrendek; gondoskodni kívántak arról is, hogy az adó behajtása során se történhessen pazarlás. A bandériumokat azonnali hatállyal a fenyegetett határvidékre rendelték. A bevételeiből kiderül, hogy Bogács és Jezeró várak, amelyek Jajca körül feküdtek, török kézre kerültek és ezáltal Jajca élelemmel való ellátása lehetetlenné vált. A dekrétum kimondta, hogy a külföldi uralkodóhoz segélykérő követséget kell indítani, az ország hadereje pedig Szent Mihály ünnepére /szeptember 29./ Bácsón gyülekezzen általános hadjáratra /generalis exercitus/. A köznemesség által hozott törvényeket a király, a főpapok és főurak tanácsára szentesítette.²⁰ A főrendek a fenyegető török veszély torkában nyilván nem tarották tanácsosnak ujjat húzni az öntudatos köznemességgel. Katonai föllépésre a főrendek is készültek; Estei Hippolit bíboros augusztus első napjaiban katonáival együtt Budára érkezett, ahol már gyülekeztek a főrendek bandériumai, hogy Jajca fölmentésére induljanak.²¹ Egyes adatok szerint a pártoskodás sem csitult

el: Bakócz Tamás esztergomi érsek és Beriszló Péter állítólag egymás ellen fegyverkeztek a zágrábi püspökség betöltése körüli huzavona miatt.²² A püspökség éppen ekkor megüresedett, Erdődi János lemondása folytán.²³ Bakócz egyébként is féltékeny volt a tisztségeit halmozó, török ellen vitézül harcoló Beriszló Péterre.²⁴

A tolnai országgyűlésnek a bácsi fegyveres gyűlésre vonatkozó határozatával kapcsolatban a szakirodalomban olyan uézetek találhatók, hogy a nemesség nem gondolta komolyan a hadjárat megindítását, mert tudvalévő, hogy szeptember végén már nem lehet hadműveletekbe kezdeni.²⁵ Meggyőződésünk szerint ezt nem lehet egyértelműen kijelenteni. Zsigmond király 1419-ben török elleni elhárító harcokra készülve a Vaskapu melletti Orsovánál október végén foglalt állást.²⁶ I. Ulászló és Hunyadi János csapatai a "hosszú hadjárat"-ra indulva, 1443. október közepén keltek át a Dunán. Mátyás király Jajcát 1463. decemberében vívta meg, Szabács várát pedig 1476. január-februárban foglalta vissza a töröktől. De a Jagelló-korban is előfordultak őszi-téli hadműveletek: 1493 végén Kinizsi Pál Szendrő környékét dulta fel, 1494. október 15 - november 20. között pedig erős támadást intézett a török által megszállva tartott Szerbiában és Bulgáriában. 1499. február elején Corvin János portyázott török területen. 1501. november elején ugyanő súlyos vereséget mért a Jajcát ostromló boszniai pasa seregére. 1502. októberében alsó-magyarországi és erdélyi csapatok támadták Bulgáriában a török ellen. A felsorolt hadműveletek világosan bizonyítják: az őszi-téli időszak egyáltalán nem zárja ki a hadműveletek megindításának lehetőségét. Sőt, a magyar seregek 1526 előtt és ezt követően is

a török sereg őszi szétzilálódása után érték el legnagyobb sikereiket.²⁷ A Mohács utáni időszakból elegendő a 15 éves háború legsikeresebb ellentámadására /1594/ és Zrínyi Miklós 1663-64-es eszéki hadjáratára hivatkozni. Megítélésünk szerint a köznemesség a tolnai végzések értelmében tényleges hadműveleteket kívánt intézni a török ellen. Természetesen nem azt kívánjuk bizonygatni, hogy a nemesség Hunyadi téli hadjáratának megismétlésére készült. Ehhez nem is állt rendelkezésére megfelelő kvalitású hadvezér. Mindössze arra kívánunk rámutatni, hogy a fegyveres országgyűlés szeptember 29-re történt összehívása nem jelenti eo ipso a hadrakelési szándék komolytalanságát. Inkább arról lehetett szó, és ezt a főrendek bandériumainak gyülekezése is alátámasztja, hogy az év eleje óta aktív török határmenti tevékenységre válaszul a rendek egy komolyabb erődemonstrációval kívántak felelni. Ezt méginkább megerősíteni látszik néhány későbbi esemény. Egy 1518. augusztus 19-én kelt levél szerint²⁸ a főrendek ellenezték a bácsi országgyűlés megtartását - nyilván belpolitikai okokból - mégis úgy határoztak, hogy megjelennek Bácsón, még hozzá fegyveresen, mert a nemesség az adó megtagadásával fenyegetőzött, ha nem jönnének el. A katonai és pénzügyi helyzet azonban megkövetelte az adó behajtását. A hadihelyzet továbbra is kritikus volt. A török augusztus végén Jajcát fenyegette, augusztus 21-e előtt pedig Nándorfehérvár meglepetésszerű elfoglalásával próbálkozott.²⁹ A havasalföldi vajdától pedig gyorsfutár érkezett azzal a hírrrel, hogy maga a szultán készül Magyarországra ellen vonulni.³⁰ Ezek a hírek, amelyeket Szapolyainak a királyhoz küldött jelentései is megerősítettek,³¹ nyilvánvalóan meggyőzték a főrendeket, hogy belpolitikai kérdésekben egyelőre nem szabad kenyer-

törésre vinni a dolgot, hanem az előrenyomuló török csapatokkal szemben a lehető legnagyobb erőket kell felvonultatni. A szeptember 29-én kezdődött bácsai országgyűlésen mind a főrendek, mind pedig a köznemesség nagy számban képviseltette magát.³² A gyűlésre kiadott meghívók szerint fegyveresen /bellico cum apparatu/ kellett megjelenni.³³ A rendek ténylegesen fegyverrel jelentek meg. Negatív felhanggal említi Székely György, hogy a nemesség nem hadjáratra indult, hanem újra csak végzések alkotásához fogott.³⁴ Ez így igaz, de nem a közrestség vagy gyávaság vagy készületlenség miatt nem indultak hadjáratra, hanem azért, mert közben egy lényeges esemény történt: a töröktől békekövet érkezett, és négy évre békét ajánlott.³⁵ A katonai és politikai vezetés, amely a tavaszi országgyűlésre érkezett török követ békeajánlatát elutasította, most a kérdést megfontolás tárgyává tette, és ha tényleges békekötés nem is történt ekkor /ezt 1519. április 1-én kötik meg három évre/, a hadműveletek megindítását elnapolta. Ebben a döntésben a következő tények játsznattak közre: a tavaszi országgyűlés idején még nem lehetett tudni, hogy a pápa által meghirdetett keresztes hadjárat létrejön-e vagy sem. A katonai és politikai vezetés bizonyosan számított hadi és pénzügyi segítségre nyugatról. Most, szeptember végén október elején már látható volt, hogy semmiféle segítség nem érkezett, annak pedig tudatában voltak a szélesebb látókörű vezetők, hogy a magyar haderő önerőből nem képes a török ellen a siker reményében támadólag fellépni. A kívánt eredményt, a határvonal ideiglenes biztosítását a bácsai katonai erődemonstrációval is sikerült elérni: a török újabb támadás helyett békeajánlattal állott elő. A katonai és politikai

vezetés ebben a helyzetben várakozó álláspontra helyezkedett. A békeajánlatot nyíltan elfogadni nem szándékoztak, mert ekkor elestek volna a jövő évi esetleges nyugati katonai és anyagi támogatástól. Ezen kívül nem merték maguk ellen fordítani a nyíltan háború párti köznemesség bácsi diétán megjelent tagjait. Kereken elutasítani is kockázatos lett volna békeajánlatot, mert az esetleg a felbőszült szultán támadását, de legalább is erős török megtorló akciókat vont volna maga után. Ezért az ország vezető politikusai a katonai fellépés elhalasztásával "hintapolitikába" kezdtek, amelyet az 1519. évi békekötés zárt le. 1519. január 12-én meghalt Miksa német-római császár. A császárválasztásra figyelő nemzetközi politikai életben még az előző évinél is kisebb volt annak az esélye, hogy Magyarország kézzelfogható segítséget kap, ugyanis az európai uralkodókat inkább foglalkoztatta a választás, mint a török kérdés. Ezzel véletlenül csaknem egybeesett Perényi Imre nádor halála /1519. február 5./. A nádorválasztás kiélezte a belpolitikai életben prominens érdekcsoportok, "pártok" közötti ellentéteket, ezért nem lehetett szó nagyobb török ellenes vállalkozásról. Mivel sem külső segítségre, sem a belső erők egyesítésére nem lehetett számítani, helyesebbnek látszott elfogadni Szelim/ezúttal három évre szóló/békeajánlatát, amelynek elfogadásával Magyarország elismerte a török 1518. évi foglalásait /pl. a szreberniki bán-ság elvesztését/.

Az 1986-os kari Diákköri Konferencián felolvasott
dolgozat.

J E G Y Z E T E K

- 1 Szakály Ferenc: A mohácsi csata Bp. 1981. 110.
- 2 uo. 113.
- 3 Artner Edgár: Magyarország és az apostoli Szentszék viszonya a mohácsi vést megelőző időszakban
in: Mohácsi Emlékkönyv Bp. 1926. 66.
/Szerk. Luknich Imre/
- 4 Fögel József: II. Lajos udvartartása Bp. 1917. 9-19.
- 5 Szakály: i.m. 80.
- 6 Reiszig Ede: A jeruzsálemi Szent János lovagrend Magyarországon Bp. 1925. 203.
- 7 II.Lajos király meghívója az 1518. április 24-i diétára
in: Szabó Dezső: A magyar országgyűlések története II.Lajos korában Bp. 1909. 121-122.
- 8 Kulcsár Péter: A Jagelló-kor Bp. 1981. 159.
- 9 Tokay Lajos: Magyarország kormányzata a Jagelló-korban
Békés, 1932. 151. Reiszig Ede: i.m. 204.
- 10 Reiszig Ede: i.m. 203.
- 11 Kosáry Domokos: Magyar külpolitika Mohács előtt Bp.1978.
111.
- 12 Miskolczy István : Keresztes hadjárat terve a mohácsi vész előtt
in: Mohácsi Emlékkönyv Bp. 1926. 43.
- 13 Kosáry: i.m. 113.
- 14 Török Fál: A mohácsi vész diplomáciai előzményei
in: Mohácsi Emlékkönyv Bp. 1926. 148.
Bakócz Tamás levele a pápához 1518. május 26-án.
in: Szabó Dezső: i.m. 129-130.

- 15 Kulcsár P.: i.m. 160.
- 16 II.Lajos király 1518. május 7-én kelt oklevele
in: Szabó Dezső: i.m. 127-128.
- 17 Reiszig: i.m. 204.
- 18 Miskolcgy : i.m. 47.
- 19 uo. 51-52.
- 20 Szabó D.: i.m. 25, és 140-143. közölt oklevelek
- 21 A Magyar Tudományos Akadémia Oklevél-másolatai
ismerteti: Óváry Lipót Bp. 1890. 1. füzet 255. lapon közölt
1518. augusztus 5-én kelt levél /a továbbiakban MTAO.1890./
- 22 Fraknói Vilmos: A magyar nemzet története a Hunyadiak és a
Jagellók korában Bp. 1896. 416.
/Millenáris történet 4. köt.Szerk. Szilágyi Sándor/
- 23 Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyar-
országon Bp. 1971. 320.
- 24 Thallóczy Lajos: Jajcza /bánság, vár és város/ története
Bp. 1915. 202. /Különlenyomat a Monumenta Hungariae Histo-
rica Diplomataria XL. kötetéből/
- 25 Kosáry: i.m. 116.
Kulcsár: i.m. 161.
- 26 Mályusz Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon
Bp. 1984. 82.
- 27 Szakály: i.m. 10.
- 28 MTAO. 1890. 256.
- 29 Fraknói : i.m. 419.
- 30 MTAO. 1890. 256.
- 31 uo.
- 32 Verancsics Antal: 1504-1566 Memoria Rerum Bp. 1981. 19.
/hibásan 1516-ra datálva/

- 33 Kubinyi András: A magyarországi városok országrendiségének kérdéséhez /Különös tekintettel az 1458-1526 közötti időre/
in: Tanulmányok Budapest múltjából 21. Bp. 1979. 26. /különlenyomat/
- 34 Elekes Lajos-Lederer Emma-Székely György: Magyarország története az őskortól 1526-ig Bp. 1961. 420.
- 35 Szabó D.: i.m. 33.